

АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ, ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ (АНГЛІЇ) ТА ФРАНЦІЇ

ANALYSIS OF THE SOURCES OF MARRIAGE AND FAMILY RELATIONS ON THE EXAMPLES OF UKRAINE, GREAT BRITAIN (ENGLAND) AND FRANCE

**Федоренко Т.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»**

**Рачинський Р.Ю., аспірант кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»**

У цій статті проаналізовано джерела шлюбно-сімейних відносин України, Англії та Франції та їх чітке застосування та регулювання. Проаналізовано, що джерела права відображають фундаментальний правовий інститут у праві. Це пов'язано із тим, що вони здатні забезпечити стійкий юридичний зв'язок із правовим регулюванням будь яких правовідносин. Саме завдяки цьому інституту, як правовому інструменту, правове регулювання характеризує себе у відповідному правовому режимі будучи повсякчас правозастосовним у практиці. Охарактеризовано, що дії джерел права мають свої особливості за, колом та у просторі, за колом осіб.

Визначено, що шлюбно-сімейні відносини безпосередньо пов'язані з термінами «шлюб» та «сім'я». Такі відносини формуються під впливом багатьох чинників, серед них: економічна система у кожній країні конкретно і в усьому світі в цілому, політична ситуація, релігійні переконання, звичаї, що склалися тощо. Аналіз правових джерел в Україні, Великій Британії (Англії) та Франції дозволяє зробити висновок, що у всіх вищезазначених країнах ці джерела мають подібності, переважна більшість з них представлені у вигляді актів вищої юридичної сили, тобто законів.

Охарактеризовано започаткування так званого «англійського права».

Розглянуто, що на відміну від інших країн у Франції кодифікація проводиться у рамках цивільного законодавства.

Визначено, що вивчення сімейних відносин потрібно, бо воно дає можливість вітчизняному законодавцю шукати нові для нас, вже використані іншими країнами, шляхи для вдосконалення українського законодавства.

Узагальнено поняття «сім'я» та «шлюб», введено відмінності між ними у кожній з країн, чия правова база досліджувалася.

Досліджено, якщо цивільні правовідносини виникають, як правило, з договорів, то шлюбно-сімейні – із спорідненості, шлюбу, усиновлення і всі майнові відносини випливають з особистих. Шлюбно-сімейні відносини в Україні в багатьох випадках регулюються нормами моралі, а не тільки правовими нормами, і це є характерним тільки для сімейного права.

Запропоновано запровадити окремі принципи регулювання шлюбно-сімейного права в Україні.

Ключові слова: шлюбно-сімейні відносини, шлюб, сім'я, сімейні відносини, сімейне право, цивільне право.

In this article analyzes the sources of marriage and family relations in Ukraine, England and France, their clear application and regulation.

It has been analyzed that the sources of law reflect the fundamental legal institution in law. This is due to the fact that they are able to ensure a stable legal connection with the legal regulation of any legal relationship. It is thanks to this institution, as a legal instrument, that legal regulation characterizes it self in the appropriate legal regime, being always enforceable in practice.

It is characterized that the actions of the sources of law have their own characteristics according to the circle and in space, according to the circle of persons.

It was determined that marital and family relations are directly related to the terms «marriage» and «family». Such relations are formed under the influence of many factors, among them it's: the economic system in each country specifically and throughout the whole world, the political situation, religious beliefs, established customs, etc. The analysis of legal sources in Ukraine, Great Britain (England) and France allows us to conclude that in all the above-mentioned countries these sources have similarities, the vast majority of them are presented in the form of acts of higher legal force, laws.

The introduction of the term «English law» is characterized.

It was considered that, unlike other countries, in France, codification is carried out within the framework of civil legislation.

It was determined that the study of family relations is necessary, because it gives the opportunity to the national legislator to look for new ways for us, already used by other countries, to improve Ukrainian legislation.

The concepts of «family» and «marriage» are generalized, the differences between them are derived in each of the countries whose legal base was studied.

It was studied that if civil legal relations arise, as a rule, from contracts, then matrimonial and family relations – from kinship, marriage, adoption, and all property relations arise from personal ones. Marital and family relations in Ukraine are in many cases regulated by moral norms, and not only by legal norms, and this is characteristic only of family law.

It is proposed to introduce separate principles of regulation of marriage and family law in Ukraine.

Key words: marriage and family relations, marriage, family, family relations, family law, civil law.

Постановка проблеми. Вплив Цивільного кодексу Франції 1804 р. на вітчизняне цивільно-право не викликає сумнівів. Закріплені в ньому правові норми й інститути відображені, скажімо в Конституції України, Цивільному й Сімейному кодексах України. Вивчення сімейних відносин іноземних держав, по-перше є досить цікавим. Деякі дослідники вивчають їх з єдиною метою – порівняти та проаналізувати досвід іноземців, а хтось цим займається професійно, наприклад – юристи, соціологи та інші дослідники. По-друге, вивчення сімейних відносин потрібно, бо воно дає можливість вітчизняному законодавцю шукати нові для нас, вже використані іншими країнами, шляхи для вдосконалення українського законо-

давства. «Сім'я» та «шлюб» – поняття для кожної людини близькі і дуже знайомі. Але світ побудований так, що у різних його частинах до розуміння понять «сім'я» та «шлюб» ставляться по-різному. Тому й існують різні підходи до регулювання відносин, у тому числі й сімейних.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукових праць вітчизняних науковців практично відсутні комплексні дослідження, що присвячені джерелам правового регулювання шлюбно-сімейних відносин. Питанню сімейного права присвячена значна кількість наукових публікацій провідних зарубіжних дослідників, серед них: Д. Стюарт, Е. Флорйд, К. Маккормік, Е. Дюмонд. У своїх працях питання правового регулювання джерел шлюбно-

сімейних відносин було висвітлено у працях О. Надворної, Н. Лопати, В. Ваграса.

Проте залишаються питання, що потребують подальшого вивчення, особливо роль відіграє інформація, вона потрібна для того, щоб проаналізувати результати діяльності.

Метою статті є аналіз джерел шлюбно-сімейних відносин та їх особливостей в контексті правового розвитку таких держав як: Україна, Велика Британія (Англія) та Франція.

Виклад основного матеріалу. Велика Британія складається з трьох юрисдикцій, кожна з них має свої особливості правового регулювання. Джерела Великої Британії у цьому дослідженні представлені переважно однією частиною території Сполученого Королівства – Англією, що пояснюється історичним становленням цієї держави. Нагадаємо, що Англія та Шотландія в 1707 році об'єдналися і утворили Королівство Великої Британії, а майже через століття 1 січня 1801 року Королівство об'єдналося з Королівством Ірландії (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland). Пізніше, наприкінці ХХ століття, у результаті реформ Англія перестала мати власний парламент та уряд (ці функції виконують Парламент і Уряд Великої Британії), але будучи найбільшою частиною Великої Британії, дає привід для використання терміну «англійське право», маючи на увазі під ним правову систему усього Королівства, та позначення словом «Англія» всієї держави в цілому (тобто використання його як синоніму офіційної назви Королівства) [1].

З часом проникали демократичні нововведення й у англійське сімейне право. У 1836 році отримав визнання громадянський шлюб (при збереженні за бажанням і церковної форми шлюбу), а в 1857 році – розлучення.

Лише у 1882 році спеціальним актом заміжні жінки отримали право розпоряджатися своєю власністю у майновому обігу. Але в багатьох цивільних правовідносинах зберігали свою дію архаїчні норми і дружина залишалася залежною від свого чоловіка.

В Англії в цей час було розширено майнові права заміжньої жінки, визнано її право на розлучення у разі зради чоловіка, передбачено можливість узаконення (наступним шлюбом) позашлюбних дітей [2].

Період виникнення доктрини прецеденту «*stare decisis*» як основного джерела англійського права, у тому числі сімейного, датується дослідниками по-різному: «друга половина XVII століття», «перша половина XIX століття», або «друга половина XIX століття» тощо. Однак практика показує, що «в англійському правосудді застосовуються звичай та прецеденти XVI-XVII століть».

Одночасно з прецедентами, що застосовуються незалежно від часу їх виникнення, в Англії прийнято безліч законів у сфері шлюбно-сімейного права, серед них [3]:

- про шлюб від 24 листопада 1949 року («*Marriage Act 1949*»; в ред. від 13.12.2002 р.);
- про реформу сімейного права від 25.07.1969 р. («*Family Law Reform Act 1969*»; у ред. від 14.05.2014 р.);
- про усиновлення дітей від 21 червня 2006 р. («*Children and Adoption Act 2006*»);
- про дітей та сім'ї від 13 березня 2014 р. («*Children and Families Act 2014*») тощо.

Великий вплив на формування та модернізацію англійського законодавства забезпечували акти Європейського Союзу.

Таким чином, шлюбно-сімейне право в Україні за своїми джерелами, що регулює шлюбно-сімейні відносини, має у порівнянні з джерелами Великої Британії більше загальних рис, ніж відмінностей. До прикладу в обох країнах є акти на рівні законів, причому нормативний склад англійського права, на наш погляд, за своїм об'ємом та охопленням регульованих відносин значно перевищує вітчизняний. Але, на відміну від Англії, у нашій країні є Конституція України та Кодекс про шлюб і сім'ю, що повністю урегулює сімейне право на державному рівні.

Із прийняттям Цивільного кодексу України у 2003 році та Сімейного кодексу України у 2002 році розпочався процес реформування сімейного законодавства України, дослідження джерел сімейного права є актуальним та має важливе теоретичне і практичне значення.

Отже, основними джерелами шлюбно-сімейного права є Конституція України, Сімейний кодекс України та Кодекс про шлюб і сім'ю [4]. Конституція України у статті 51 проголошує: «Шлюб у нашому суспільстві ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї». Шлюб є однією з найголовніших цінностей в житті кожного з нас, він укладається для узаконення відносин між чоловіком і жінкою, в подальшому для народження дітей. Аспекти, які регулюють формування, функціонування і припинення шлюбних відносин будуть актуальними за будь-яких умов, тому що сім'я завжди була, є і буде в нашому житті. Саме тому одним з найголовніших конституційних принципів є принцип державної охорони сім'ї, дитинства, материнства та батьківства (ст. 51 Конституції України) [5]. У відповідності до чинного Сімейного кодексу України (далі – СК), шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану [5].

Кодекс про шлюб і сім'ю було прийнято 20 червня 1969 р. і введено в дію з 1 січня 1970 р. Він складається з 6 розділів (201 стаття): Загальні положення; Шлюб; Сім'я; Опіка і піклування; Акти громадянського стану; Застосування законодавства України про шлюб і сім'ю до іноземних громадян і осіб без громадянства; Застосування законів про шлюб і сім'ю іноземних держав, міжнародних договорів і угод.

Кодекс про шлюб і сім'ю України регламентує порядок та умови одруження, особисті й майнові відносини, що виникають у сім'ї між подружжям, між батьками та дітьми, між іншими членами сім'ї, а також відносини, що виникають у зв'язку з усиновленням, опікою й піклуванням, припиненням шлюбу і т. ін.

Кодекс про шлюб і сім'ю базується на таких загально-визнаних принципах:

- рівноправності жінки й чоловіка в сімейних відносинах;
- побудови сімейних відносин на добровільному шлюбному союзі жінки й чоловіка;
- всебічної охорони інтересів матері й дітей та забезпечення щасливого дитинства кожній дитині;
- виховання почуття відповідальності перед сім'єю тощо [7].

У Кодексі про шлюб і сім'ю передбачено, що громадяни є рівними в сімейних відносинах незалежно від їхніх національності, раси і ставлення до релігії. Будь-яке пряме чи опосередковане обмеження прав громадян, дотичних до цього законодавства, заборонене.

Розглянемо визначення понять шлюб і сім'я за сімейним законодавством. Шлюб – добровільне укладення подружжям (жіночої й чоловічої статі) договору про одруження, внаслідок чого у них виникають взаємні права та обов'язки. Сім'я – первинна ланка громадянського суспільства, в якій реалізується дітородна, виховна та інші функції суспільного життя.

Відповідно до ст. 8 СК України, якщо особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами не врегульовані Сімейним кодексом України, вони регулюються відповідними нормами Цивільного кодексу України, якщо це не суперечить суті сімейних відносин [8]. Це положення визначає можливість субсидіарного (додаткового) регулювання сімейних майнових відносин Цивільним кодексом, норми якого можуть бути застосовані, зокрема при регулюванні відносин власності подружжя [6].

Можемо перейти до розгляду Французького сімейно-шлюбного законодавства. Французьке сімейно-шлюбне законодавство набуло свого інтенсивного розвитку

у середині XVIII століття, коли у Франції почалася масштабна систематизація та кодифікація джерел усіх галузей права. У цивілістиці революційним явищем стало прийняття 21 березня 1804 року Цивільного кодексу Франції («Code civil») чинного і у даний час (зі змін та доп. від 22.03.2015р., далі – ЦКФ) [9]. На згадку про те, що він введений в дію Наполеоном Бонапартом, вдячні нащадки називають його також Кодексом Наполеона. Цивільний кодекс Франції 1804 р. (розроблений групою вчених-юристів – Жаном Порталісом, Франсуа Тронше, Біго де Преаменно, Жаком Мавалем) складався із 2281 статті.

Неоціненність цього кодексу для правового світу підтверджується тим, що на зразок ЦКФ безліч європейських та інших країн прийняли власні кодифіковані цивільно-правові акти. Специфікою французьких сімейно-правових джерел, на нашу думку, є те, що існує три рівні регулювання:

– перший рівень представлений як норма Кодексу Наполеона – вони є базовою основою для розвитку двох наступних рівнів;

– другий рівень складають комплексні закони, що включають норми як сімейного, так і іншого профілю. Для прикладу Закон № 2011-672 від 16.06.2011 р., про імміграції, інтеграції та громадянство, яким було внесено суттєві зміни до ЦКФ. Закон № 2014-873 від 04.08.2014 р., про рівноправність між чоловіками та жінками, тощо [10].

– третій рівень становлять закони, норми які відповідають положенням двох попередніх рівнів і регламентують лише сімейно-шлюбні відносини.

Незважаючи на таку велику кількість нормативних джерел у Франції, значну роль починає грати судово-практика, що перетворюється з роками із «тлумачення норм права» на «прецедентне право». Зокрема, аналогічно прецедентам стали сприйматися деякі рішення Касаційного суду, Державної ради та Конституційної ради Франції, хоча повної відповідності з англійською прецедентною системою, звичайно ж, не спостерігається, тому що, Конституційна рада наділена лише правом попереднього контролю [11].

Порівнюючи джерела України та Франції, можна виявити їх подібності:

– у них спостерігається тісний взаємозв'язок із положеннями класичного римського права;

– нормативні джерела представлені лише на рівні кодифікованих актів;

– в обох країнах, на відміну від Великої Британії, як правило, окремо існують джерела публічного та приватного права, проте сімейне право як окрема галузь національної правової системи, що має власні джерела, виділяється тільки в Україні [12].

Щодо поняття «шлюб» у праві інших держав слід зазначити, що використовуються й інші трактування. Так, у пункті 1 ст. 1 частини 1 Закону Англії про громадянське партнерство від 18.11.2004 р. («Civil Partnership Act 2004», в ред. від 14.03.2012 р.) визначається трактування терміну «громадянське партнерство» під ним слід розуміти відносини між двома людьми однієї статі «громадянськими партнерами» («Civil partners»). Значимо, що поряд з моногамним різностатевим шлюбом у Великій Британії до шлюбу прирівняне і шлюбне партнерство двох одностатевих осіб. Аналіз джерел шлюбно-сімейного права показав, що законодавства всіх трьох держав як основна форма шлюбу, при класифікації шлюбів залежно від його суб'єктного складу, передбачають моногамний шлюб, але під терміном «шлюб» можна зрозуміти й інші форми шлюбу у Великій Британії та Франції, тобто одностатеві шлюби.

Висновки. Проаналізовано поняття джерел сімейного права як особливу правову категорію, яка позначає сукупність державно-правових, соціально-правових приписів та правових позицій у галузі шлюбно-сімейних відносин, що регулюють особливу сферу суспільних відносин.

Зроблено висновок про те, що окремі норми Цивільного кодексу Франції 1804 р. можуть, на наш погляд, бути запозичені та використані для удосконалення сучасного цивільного законодавства України.

У Англії, після її історичного становлення було прийнято безліч законів у сфері шлюбно-сімейного права, про шлюб, про реформу сімейного права, про усиновлення дітей, про дітей та сім'ї. Особливо впливали на формування та модернізацію англійського законодавства певні акти Європейського Союзу.

Отже, українська цивільно-правова традиція формувалась і розвивалась у тісному взаємозв'язку з європейською цивільно-правовою традицією. Це відображалось, зокрема, у рецепції норм та інститутів французького цивільного права, у тому числі й Цивільного кодексу Франції 1804 р.

ЛІТЕРАТУРА

1. Stewart, J., Floyd, E., Dziobon, R. Family law in the UK (England and Wales): overview. URL: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/1-590-4465?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true&comp=pluk&bhcp=1](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/1-590-4465?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true&comp=pluk&bhcp=1).
2. McCormick, C. (2016). Capitalising on the conceptual divide: access to public and private justice in children's proceedings. Northern Ireland Legal Quarterly. № 67 (2). P. 155–172.
3. Family Law Act, 4 July 1996. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/27/introduction>.
4. Ватрас В.А. Джерела сімейного права : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Тернопіль, 2020. 44 с.
5. Конституція України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 01.11.2022)
6. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21.
7. Кодекс про шлюб та сім'ю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2006-07#Text> (дата звернення 13.11.2022)
8. Цивільний кодекс України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 09.11.2022)
9. Code civil. Retrieved from: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070721/LEGISCTA000006117612/#LEGISCTA000006117612
10. Dumont E. (1951). Souvenirs sur Mirabeau et sur les deux premieres assemblees legislatives (regide en 1800–1801) / Etienne. Dumont. Paris : PUF. 526 p.
11. Надворна О. Цивільний кодекс Наполеона – вічний. *Юридична газета*. 2004. № 14(26). С. 3.
12. Лопата Н. О. Проблема розуміння шлюбу у сучасному суспільстві. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки»*. № 2(5). 2013. С. 137–140.